

Басай Н.М. Суррогатное материнство в Украине: сущность и отдельные аспекты правового регулирования. – Статья.

Статья посвящена исследованию сущности и правового положения метода суррогатного материнства на территории Украины. Сформулированы отдельные предложения относительно совершенствования правового положения данного вида репродуктивных технологий, ради объективной защиты прав и интересов всех участников репродуктивного процесса.

Ключевые слова: суррогатное материнство, репродуктивные технологии, супруги, донор.

Summary

Basai N.M. Surrogacy in Ukraine: the nature and certain aspects of the legal regulation. – Article.

The article is devoted to the nature and legal status of the method of surrogacy in Ukraine. Formulated some proposals for improving the legal regulation of this type of reproductive technology, for the objective of protecting the rights and interests of all participants in the reproductive process.

Key words: surrogacy, reproductive technology, couples, donor.

УДК 347.45/47

О.М. Великорода

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та
господарського права і процесу
Прикарпатського юридичного
інституту Національного
університету
«Одеська юридична академія»

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО
УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ) В УКРАЇНІ**

Договір довічного утримання (догляду) завжди займав особливе місце в дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних науковців. З прийняттям у 2003 році нового Цивільного кодексу України (надалі ЦК

України) суттєво змінилося правове регулювання даного інституту, що в свою чергу зумовило різке зростання інтересу до цього договору в працях юристів. Серед останніх праць, присвячених договору довічного утримання (догляду), слід виділити роботи Р.А. Майданика, О.С. Яворської, В.А. Рибачок, І.В. Нестерової, В.М. Балюка, М.С. Долинської та ряду інших вчених. В той же час, більшість наукових розробок стосуються окремих питань даного договору, в яких відсутній комплексний аналіз цивільно-правового регулювання інституту довічного утримання (догляду) в Україні.

Метою даної статті є комплексне дослідження регулювання договору довічного утримання (догляду) в главі 57 ЦК України.

Договір довічного утримання (догляду) регулюється ст.ст. 744 – 758 ЦК України. З моменту прийняття даного акту до цих статей була внесена тільки одна зміна – законом від 11.02.2010 року виключена ч. 2 ст. 745 ЦК України, яка передбачала, що договір довічного утримання (догляду), за яким передавалося нерухоме майно, підлягав державній реєстрації. З огляду на лібералізацію вітчизняного законодавства таку зміну слід визнати доречною. В той же час чинне регулювання даного інституту все-рівно викликає ряд запитань, вирішення яких, на мою думку, дозволить усунути проблеми, які виникають на практиці при реалізації сторонами цього договору своїх прав і покращить захист їх законних інтересів.

Перед аналізом окремих статей присвячених договору довічного утримання (догляду), варто зазначити, що, на думку більшості вчених, даний правочин містить родові ознаки договору ренти і є фактично його різновидом [1, с. 127; 2, с. 267; 3, с. 365; 4, с. 15; 5, с. 242]. З огляду на вищесказане, вважаємо за доцільне об'єднати договори ренти та довічного утримання (догляду) в одну главу, параграф 1, якої присвятити договору ренти, а параграф 2 – договору довічного утримання (догляду).

Аналізуючи чинне законодавство, насамперед варто звернутись до ст. 744 ЦК України, яка дає визначення договору довічного утримання (догляду). В ній зазначається, що за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач

зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно. Видається не зовсім вдалою конструкція даної статті з огляду на наступне. По-перше, вважаємо, що нема потреби спочатку називати окремі види нерухомого майна, а потім зазначати й «інше нерухоме майно». Якщо нема обмежень стосовно нерухомого майна, яке може відчужуватись за договором довічного утримання (догляду), то краще просто зазначити, що відчужувач може передати набувачу у власність нерухоме майно. По-друге, відчужувач може передати у власність набувачеві і рухоме майно, яке має значну цінність. На мою думку, не варто обмежувати дану норму таким оціночним поняттям як «рухоме майно, яке має значну цінність». Доцільно просто вказати, що предметом договору може бути і рухоме майно. В будь-якому випадку, якщо набувач уклав договір довічного утримання (догляду), значить майно, яке йому передається, має для нього значну цінність з огляду на обсяг утримання та/або догляду визначеному в змісті конкретного договору.

Ч. 3 ст. 746 ЦК України зазначає, що якщо набувачами є кілька фізичних осіб, вони стають співвласниками майна, переданого їм за договором довічного утримання (догляду), на праві спільної сумісної власності. Якщо набувачами є кілька фізичних осіб, їх обов'язок перед відчужувачем є солідарним. Перш за все, слід звернути увагу, що законодавець, регулюючи питання участі у договорі довічного утримання (догляду) кількох набувачів, говорить тільки про фізичних осіб. Вважаємо, що позиція, коли дозволяється юридичній особі бути набувачем і в той же час не регулюються випадки при яких набувачами є кілька юридичних осіб або фізичні та юридичні особи одночасно, є не послідовною та не логічною. Така ситуація може призводити до виникнення спорів, і тому дану норму треба змінити. Крім цього, ч. 3 ст. 746 ЦК України, передбачає, що якщо набувачами є кілька фізичних осіб, вони стають співвласниками майна на праві спільної сумісної власності. Проблеми тут можуть виникнути при виділі чи поділі такого майна. Відповідно до законодавства (ст.ст. 370, 372 ЦК України) при виділі чи поділі майна, що перебуває у спільній сумісній власності, частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше

не встановлено домовленістю між ними, законом або рішенням суду. Таким чином, практично унеможлиблюється ситуація, коли витрати на утримання розподіляються між набувачами не рівномірно, тому що це є не вигідно для набувачів, які витрачають на утримання більше від інших. Вважаємо, що більш повно сторони договору зможуть реалізувати свої можливості, якщо в законодавстві буде зазначено, що відчужуване майно переходить до співнабувачів на праві спільної часткової власності.

Непослідовною видається і позиція законодавця, викладена в ст. 750 ЦК України, згідно з якою набувач може бути зобов'язаний забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який йому переданий за договором довічного утримання (догляду). Вважаємо за доцільне поширити дію цієї статті на всі випадки забезпечення відчужувача житлом, а не тільки в будинку (квартирі), який переданий за договором довічного утримання (догляду). Це б дозволило краще захистити права відчужувача і унормалізувати його відносини з набувачем.

Ряд зауважень викликає і конструкція ст. 752 ЦК України, яка регулює питання заміни набувача за довічного утримання (догляду). По-перше, дана норма передбачає тільки заміну фізичної особи. На мою думку, таке обмеження є недоцільним. В Цивільному кодексі України закріплений принцип загальної або універсальної правоздатності юридичної особи, тобто юридична особа може мати такі самі права та обов'язки, як і особа фізична, за винятком тих прав і обов'язків, необхідною передумовою яких є природні властивості людини (ст. 91 ЦК України). Враховуючи це, вважаємо, що обмеження за яким можлива тільки заміна фізичної особи-набувача, потрібно скасувати. По-друге, ст. 752 ЦК України говорить, тільки про перехід обов'язків до іншого набувача, але не згадує про майно, яке було відчужене. Очевидно, що варто передбачити не тільки передачу обов'язків, але й майна до іншого набувача при його заміні.

Певні запитання викликають і норми, що регулюють порядок розірвання договору довічного утримання (догляду) та його правові наслідки (ст.ст. 755, 756 ЦК України) [1, с. 135]. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 755 ЦК України, договір довічного утримання (догляду) може бути

розірваний на вимогу відчужувача або третьої особи «у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини». При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 756 ЦК України, відчужувач набуває право власності на майно, яке було ним передане, і має право вимагати його повернення; а витрати, зроблені набувачем на утримання та (або) догляд відчужувача, не підлягають поверненню. Серед вчених панує думка, що для розірвання даного правочину необхідно довести суттєве погіршення утримання та (або) догляду в порівнянні з умовами договору. Дрібні епізодичні порушення, що можуть бути легко усунені в майбутньому, якщо вони не справляли суттєвого впливу на інтереси відчужувача, не повинні бути підставою для розірвання договору [6, с. 11]. Звичайно, така думка є досить логічною і правильною. Проте, оскільки в ЦК України не вказано, що тільки суттєві порушення є підставою для розірвання договору довічного утримання (догляду), то відповідно, суди мають право розривати даний правочин і при несуттєвих порушеннях з боку набувача. Щоб уникнути подібних ситуацій, на нашу думку, потрібно дещо змінити п. 1 ч. 1 ст. 755, а також ст. 756 ЦК України, з таким розрахунком, щоб відчужувач (третья особа, на користь якої укладено договір) міг вимагати розірвання даного правочину тільки у випадку суттєвого порушення набувачем своїх обов'язків. При цьому під суттєвими порушеннями слід розуміти втрату, пошкодження відчуженого майна чи інші дії (бездіяльність) набувача, які призводять до суттєвого зниження вартості цього майна; систематичне невиконання останнім умов договору; дії (бездіяльність) набувача, що призвели до погіршення здоров'я відчужувача чи справили суттєвий вплив на його інтереси. Стосовно систематичного невиконання набувачем умов договору, то варто додати, що дані порушення повинні мати більш-менш серйозний характер. До них не слід відносити дрібні епізодичні порушення (запізнення на зустріч до відчужувача на 10 хвилин, скорочена на кілька хвилин тривалість прогулянки тощо). Що ж до правових наслідків розірвання договору довічного утримання (догляду) з ініціативи набувача (ч. 2 ст. 756 ЦК України), то при вирішенні питання про залишення за набувачем право власності на частину майна, потрібно зважати не тільки

на тривалість часу, протягом якого набувач належно виконував свої обов'язки, але й враховуючи суму витрат на утримання та/або догляд і майно, яке було відчужене.

І насамкінець варто звернути увагу на ч. 1 ст. 758 ЦК України, у якій зазначено, що у разі припинення юридичної особи-набувача з визначенням правонаступників до них переходять права та обов'язки за договором довічного утримання (догляду). При її буквальному тлумаченні можна зробити висновок, що можливий випадок, коли відчужуване майно перейде до одного з правонаступників, а обов'язки по утриманню, відповідно до закону, будуть лежати на всіх правонаступниках. Для уникнення такої ситуації, було би бажано, щоб у ч. 1 ст. 758 ЦК України чітко зазначалось, що у разі припинення юридичної особи-набувача з визначенням правонаступників обов'язки за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих правонаступників, до яких перейшло право власності на майно, що було передане відчужувачем.

Підсумовуючи все вищевикладене, слід зазначити, що для удосконалення правового регулювання договору довічного утримання (догляду), в чинне законодавство слід внести зміни, наведені нижче (зміни виділяються по тексту).

Об'єднати договори ренти та довічного утримання (догляду) в одну главу, параграф 1, якої присвятити договору ренти, а **параграф 2** – договору довічного утримання (догляду).

Стаття 744. Поняття договору довічного утримання (догляду).

1. За договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність **нерухоме** або **рухоме** майно, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.

Стаття 746. Сторони в договорі довічного утримання (догляду) (ч. 3).

3. Якщо набувачами є кілька фізичних **або юридичних осіб**, вони стають співвласниками майна, переданого їм за договором довічного утримання (догляду), на праві **спільної часткової власності**, а їх обов'язок перед відчужувачем є солідарним.

Стаття 750. Обов'язок набувача забезпечити відчужувача житлом.

1. Набувач може бути зобов'язаний забезпечити відчужувача або третю особу *житлом у будинку (квартирі)*.

У цьому разі у договорі має бути конкретно визначена та частина помешкання, в якій відчужувач має право проживати.

Стаття 752. Заміна набувача за договором довічного утримання (догляду).

1. У разі неможливості подальшого виконання фізичною *чи юридичною особою* обов'язків набувача за договором довічного утримання (догляду) з підстав, що мають істотне значення, обов'язки набувача *та майно, відчужене за договором довічного утримання (догляду)*, можуть бути передані за згодою відчужувача *іншій особі*.

2. Відмова відчужувача у наданні згоди на передання обов'язків набувача *та майна, відчуженого за договором довічного утримання (догляду)*, іншій особі може бути оскаржена до суду. У цьому разі суд бере до уваги тривалість виконання договору та інші обставини, які мають істотне значення.

Стаття 755. Припинення договору довічного утримання (догляду).

1. Договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за рішенням суду:

1) на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі *суттєвого порушення* набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини;

2) на вимогу набувача.

Стаття 756. Правові наслідки розірвання договору довічного утримання (догляду).

1. У разі розірвання договору довічного утримання (догляду) у зв'язку з *суттєвим порушенням* набувачем обов'язків за договором, відчужувач набуває право власності на майно, яке було ним передане, і має право вимагати його повернення.

У цьому разі витрати, зроблені набувачем на утримання та (або)

догляд відчужувача, не підлягають поверненню.

2. У разі розірвання договору у зв'язку з неможливістю його подальшого виконання набувачем з підстав, що мають істотне значення, суд може залишити за набувачем право власності на частину майна, з урахуванням тривалості часу, протягом якого він належно виконував свої обов'язки за договором, *витрат, зроблених набувачем на утримання та (або) догляд відчужувача та майна, яке було передане за договором.*

Стаття 758. Правові наслідки припинення юридичної особи-набувача (ч. 1).

1. У разі припинення юридичної особи-набувача з визначенням правонаступників, *обов'язки за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих правонаступників, до яких перейшло право власності на майно, що було передане відчужувачем.*

Література

1. Яворська О.С. Договір довічного утримання: проблеми теорії та практики застосування / О.С. Яворська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 124-136.

2. Борисова В.І. Цивільне право: підручник: у 2-ох томах, т. 2 / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова [та ін.]. / За ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – 816 с

3. Дзера О.В. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-те вид., переробл. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с

4. Скаржинський М.В. Житло як об'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук: спец. 12.00.03 / М.В. Скаржинський. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2006. – 21 с.

5. Галянтич М.К. Житлове право України: навч. посібник / М.К. Галянтич. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 528 с.

6. Коняев Н. Договір купли-продажу с умовиєм пожизненного содержания / Н. Коняев, В. Круглов // Советская юстиция. – 1974. – № 6. – С. 10-16.

Анотація

Великорода О.М. Правове регулювання договору довічного утримання (догляду) в Україні. – Стаття.

В статті детально досліджується чинне законодавство, що регулює договір довічного утримання (догляду). В результаті дослідження виявлено недоліки та суперечності в нормах цивільного законодавства, що стосуються даного інституту.

На основі аналізу законодавства сформульовані висновки по удосконаленню правового регулювання договору довічного утримання (догляду).

Ключові слова: правове регулювання, договір довічного утримання (догляду), набувач, відчужувач.

Аннотація

Великорода А.М. Правовое регулирование договора пожизненного содержания в Украине. – Стаття.

В статье подробно исследуется действующее законодательство, регулирующее договор пожизненного содержания. В результате исследования выявлены недостатки и противоречия в нормах гражданского законодательства, касающиеся данного института. На основе анализа законодательства сформулированы выводы по совершенствованию правового регулирования договора пожизненного удержания.

Ключевые слова: правовое регулирование, договор пожизненного содержания, отчуждатель, приобретатель.

Summary

Velykoroda O.M. Legal regulation of life-maintenance contract in Ukraine. – Article.

The article investigates in detail the current legislation regulating life-maintenance contract. As a result of the research drawbacks and inconsistencies in the norms of civil legislation concerning this institute have been determined. On the basis of the analysis of legislation we have enunciated conclusions concerning improvement of legal regulation of life-maintenance contract.

Key words: legal regulation, life-maintenance contract, alienator, purchaser.

